

NOTA SOBRE LA TERAPÈUTICA POPULAR EN L'OBRA DE FRANCESC SAURINA I SERRA, CLARIETÀ (1851-1919)

Marta MARTÍN i LLAHÍ
Mireia MARSÀ i CARRETERO

En aquesta nota estudiem un d'aquells personatges que potser passen sense massa pena ni glòria, i si amb tota la humilitat de pensar que interpreten el paper que el destí havia esbossat per ells.

Entre aquests personatges hi podríem incloure el pare claretia Francesc Saurina i Serra. És probable que s'hagi dit que la seva obra és inconsistent, poc científica i fins i tot poc actualitzada respecte els esdeveniments contemporanis a ell.

El pare Saurina va viure una realitat política marcada per lluites entre liberals i absolutistes i després per l'alternança en el poder dels partits de la Restauració. Visqué la pèrdua de les darreres colònies espanyoles el 1898 i va assistir a l'esclat econòmic i científic europeu de començament del segle XX.

Saurina fou un home d'esperit observador i inquiet que va estar vivament preocupat per la realitat social del seu poble. Possiblement això el va portar a escriure les seves obres "Notas terapéuticas" i "La Medicina a domicilio" que es van publicar en vida de l'autor i de les que n'hi ha diverses edicions. Una altra obra seva que s'ha esmentat "Instrucciones a los enfermos" (Barcelona, 1908) no és més que una nova edició de la primera de les obres citades. Però a més a més va escriure altres treballs que no foren editats.

El pare Saurina, claretia, persona humil i lliurada a la seva fe, com ho fa patent en les seves obres, es va preocupar de difondre els coneixements més bàsics que, sobre medicina, hi havia en el seu temps, per així no sols alleugerir els mals de l'esperit sinó també els del cos.

No voldríem cloure aquesta petita introducció sense agrair molt sincerament la col.laboració inestimable del pare Manuel Casanoves, claretia de Vic. Ha estat un informador puntual i eficaç que ens ha permès accedir a informació de la seva Congregació que, sense ell, no hauríem sabut trobar. No sols volem agrair-li la seva ajuda, sinó el fet de recordar-nos que encara hi ha gent que ofereix la seva col.laboració desinteressadament. Tant de bo en el nostre futur exercici com a metgesses, tinguem una actuació com la seva. A ell li volem dedicar aquest treball.

Notes biogràfiques

Francesc Saurina i Serra nasqué el 24 de desembre de 1851 a Oristà (Osona). Fou batejat l'endemà. Cursà els estudis de teologia al seminari de Vic i fou ordenat sacerdot el 21 de setembre de 1878. El 15 de juliol de 1881 va ser destinat a Castellbell i el Vilar on exercí de mestre-vicari. Allí va tenir conflictes amb el mestre oficial, que era espiritista. L'1 de desembre de 1880 es traslladà a Òdena.

Més endavant conegué als missioners Fills de l'Immaculat Cor de Maria (CMF) que predicaven pels voltants de Vilar, i va manifestar el desig d'entrar a la Congregació. Se li permet l'entrada el març de 1883. Va entrar al noviciat de Gràcia i es va consagrar el 19 de març de 1884. A més a més de la predicació F. Saurina va ser famós pels seus llibres sobre medicina "Notas terapéuticas" (1) i "La medicina a domicilio" (2). N'acabà un altre sobre les propietats medicinals de les herbes que no va ser imprès.

Els seus coneixements sobre medicina li venien d'haver estat uns quants anys com a practicant a l'antiga farmàcia Can Feu de Vic (actualment farmàcia Genís), per a aconseguir recursos amb què pagar-se la carrera eclesiàstica. Aquests coneixements va perfeccionar-los més tard amb l'estudi i l'exercici, ja que passà uns anys com a Pare Infermer a Cervera.

Predicant després pels pobles muntanyencs va comprovar que en la seva majoria havien de recórrer a remeis casolans fets amb herbes, per manca de metges. Aleshores va concebre la idea d'anar recollint totes aquestes receptes i imprimir-les per a la utilitat pública. Es dedicà a anar pels pobles a preguntar els noms de les plantes i herbes, les creences populars sobre el que servien i quins remeis utilitzaven per a cada malaltia. El resultat final de les seves anotacions són uns llibres escrits en estil clar, precís i sense el tecnicisme científic de les obres de medicina.

Destacat per la seva gran religiositat i devoció, tenia una consigna adossada al seu crucifix, que reflecteix el seu esperit de resignació "No hi ha remey, s'ha de patir, patir y més patir y sempre patir, fins a l'últim badall". Va morir el 24 de setembre de 1919 a Sabadell.

Comentari sobre la seva obra

L'obra escrita de caràcter mèdic de F. Saurina es basa en un recull de semiologia de Patologia General i una precisa recopilació de receptes i fórmules magistrals per a tractar qualsevol tipus de malaltia. A part de la seva dedicació a l'església també es va preocupar de guarir malalts.

F. Saurina era sobretot un terapeuta al servei de la comunitat i un transmissor de coneixements assequibles. No tenia esperit científic ni investigador, però dedicà la

seva tasca mèdica a una exhaustiva recollida de remeis i mesures higièniques, amb el persistent objectiu de posar a l'abast de la gent més humil tota aquesta informació, per ajudar-los a tenir una millor qualitat i esperança de vida, en una barreja de motivació vocacional mèdico-eclesiàstica.

Trobem en la seva obra un estil planer, amb constants aclariments i afany de popularitzar els termes mèdics, per a fer-se més entenedor. En la nostra opinió són meritòries dues vessants de la seva obra:

1.- La seva contribució a la medicina preventiva, per la importància que atorga a les mesures higiènic-dietètiques com a base per a garantir una bona qualitat de vida. Alguns exemples en són ventilació de l'infermeria i de les cambres dels malalts, neteja de les cambres, aliments i begudes aconsellables, medicaments i accessoris que hi hauria d'haver en qualsevol farmaciola per a l'assistència bàsica, etc.

2.- En segon lloc també cal destacar la seva acurada recopilació de receptes i fórmules terapèutiques, basades sobretot en l'ús de vegetals, tot advertint a més a més l'època de recol·lecció i les tècniques de dessecació i conservació. Així permetria que qualsevol persona pogués procurar-se els remeis necessaris per a les seves dolències, i la manera com havia d'utilitzar-los, ja que també inclou indicacions, posologia i via d'administració, proporcionant fins i tot les instruccions per a preparar injeccions hipodèrmiques.

Altres escrits de Saurina

En la nostra recerca ens hem trobat amb altres obres de Saurina que no van ser publicades. Així tenim en primer lloc "Fitografia terapèutica", que inclou un índex de làmines dels vegetals (catorze pàgines) i cinc-cents fulls escrits per ambdues cares on fa una descripció dels vegetals i de llurs propietats (Aquest manuscrit es troba a l'Arxiu General de la Congregació a Roma). Cal dir que l'Enciclopèdia Espasa dona per publicada "Fitografia aplicada a la terapèutica" (Barcelona, 1916), que nosaltres no hem trobat.

Altres manuscrits sobre temes religiosos són per exemple:

"Borradores del Maná" (125 fulles escrites per ambdues cares).

"Novena, Septenario y Siete Domingos al Glorioso San José (50 fulles escrites per ambdues cares).

"Septenario y Corona a Nuestra Señora de los Dolores, por el más ingrato de sus servidores e indignos de sus hijos" (22 fulles escrites per ambdues cares).

I encara altres títols: "Receta para ser centenario"; "Receta para confitar almas"; "Notas interesantísimas (Eucaristía, Sagrado Corazón)"; "Novena en honor del venerable P. Claret".

Resum de les seves obres

Passem ara a comentar les obres que hem trobat a Vic.

A/ En primer lloc les "Notas terapéuticas". Aquesta obra està dividida en quatre parts:

-La primera abasta 178 pàgines. En el primer capítol tracta sobre l'ofici d'infermer, qualitats i aptituds que aquest ha de tenir. El segon tracta de l'administració dels últims sacraments, i el tercer sobre la mort. En el quart hi esmenta les mesures higièniques a adoptar dins d'una infermeria, i en el cinquè sobre les mesures higièniques i dietètiques que s'han de prendre amb els malalts.

En els capítols fins a arribar al divuitè tracta de lavatives, banys, bafis, friccions i fregues, cataplasmes, sinapismes, cantàrides o vesicatoris, apòsits, sagnies, sangonelles, ventoses i injeccions hipodèrmiques. En el capítol dinovè ens parla de l'anatomia de les peces dentàries, de l'odontàlgia i extracció dentària. Al vintè de les callositats. Al següent ens parla de pesos i mesures medicinals. Acaba aquesta primera part parlant sobre medicaments i accessoris de les farmàcies, i sobre la recol·lecció, dessecació i conservació d'arbres, plantes, flors i fruiters.

-La segona part consta de 33 pàgines i sis capítols. La presenta com a "breus nocions de patologia general". Parla de com prendre el pols i la temperatura, i alligona sobre els signes que podem obtenir a partir de l'auscultació i percussió.

El més destacat d'aquesta part, i que reflexa el seu tarannà didàctic, és un índex alfabètic d'alguns noms tècnics de moltes malalties i els seus equivalents en el llenguatge vulgar.

-A la tercera part hi dedica 272 pàgines. Allí descriu algunes malalties i la manera de poder-les combatre. La divideix en tres seccions: Medicina (subdividida en onze parts); Cirurgia (subdividida en nou parts), i la secció Especial que tracta sobre les hèrnies.

Tracta sobre la patologia de l'aparell circulatori, respiratori, digestiu, urinari, sistema nerviós, locomotor i malalties generalitzades (verins tel·lúrics, verins morbosos humans i verins morbosos animals), malalties constitucionals, malalties de la pell i un apèndix. En la part dedicada a la cirurgia ens parla sobre la inflamació, cura asèptica i antisèptica, malalties consecutives a la inflamació, malalties "neoplasmàtiques" o tumors, malalties produïdes pel fred o el calor, i malalties dels sentits.

-La quarta part comprèn 259 pàgines. Tracta de la terapèutica, medicaments clàssics i nous, indicacions, vehicles, dissolvents i finalment, un interessant formulari alfabètic i col·lecció de fórmules amb indicació de dosi i ús particular.

Així doncs trobem al llarg de l'obra una extensa descripció de la semiologia general, i de la pròpia de nombroses malalties. Vam poder observar que Saurina semblava desconèixer l'etiologia infecciosa de les malalties que ell inclou al grup de les "generalitzades" (paludisme, còlera, febre groga, verola, ràbia, xarampió,...). Quan descriu l'etiologia d'aquestes malalties ens parla de "verins" telúrics, humans i animals. També creu que l'erisipela es deguda a trastorns gàstrics i la supressió sobtada de la suor, a una constitució pletòrica, a condiments forts.. En canvi sobre la febre tifoide sembla acceptar l'existència d'un microorganisme.

En referència a la ràbia distingeix la "ràbia espontània" de la "comunicada". Argumenta que la ràbia espontània no és freqüent però pot donar-se degut a "les passions vives de l'ànim", i que els de caràcter malenconiós i maniàtics són els més propensos a aquesta malaltia.

Valorava el remei simptomàtic per a cada cas. I en el fons tenia una certa intuïció. Així quan parla de l'escorbut el creu originat per haver viscut en llocs mal ventilats o per haver patit "passions d'ànim depriments" com passava en llargues navegacions. Però aquí recomana prendre suc de llimona.

Cal dir però que tot i que feia cas de les creences populars en qüestions mèdiques, Saurina va fer una obra important mercès a la seva recollida sistemàtica de medecines populars cosa que potser ajudà a famílies senzilles del món rural català.

B/ En segon lloc hi ha el llibre "La medicina a domicilio".

Aquesta obra està dividida en quatre parts. La primera porta el títol "Introducción moral y religiosa del enfermero" i va de la pàgina 17 a la 71. Consta de cinc capítols que, en forma d'introducció, parla d'aspectes morals, burocràtics i religiosos respecte a les qualitats de què ha de gaudir un infermer per a fer les seves obligacions. També ens parla dels honoraris i drets de l'infermer i l'administració dels Sants Sagraments.

En la segona part, que porta per títol "Instrucción médica del enfermero" va de la pàgina 72 a la 322 i està dividida en tres capítols les dues primeres parts i en un únic capítol la tercera. Aquí dona notícies bàsiques d'anatomia (principalment de l'esquelet ossi per poder tractar de les "luxaciones o disluxaciones", de patologia general (on descriu el pols, la temperatura, d'aspectes de la llengua, l'auscultació i percussió i, finalment "reglas higiénicas para prevenir muchas enfermedades corporales y espirituales". En darrer lloc es donen nocions de patologia mèdica i quirúrgica (on descriu unes 120 patologies de tipus mèdic i un ventall més reduït de les quirúrgiques.

La tercera part va de la pàgina 323 a la 401 i consta de tretze capítols i és la part dedicada al tractament de les malalties. Es titula "Instrucción terapéutica del enfermero". S'inclouen no sols medicaments sinó també plantes i tècniques alternatives com ara la hidroteràpia, la dosimetrias i l'homeopatia. Acaba amb un

receptari on s'especifiquen les diferents dosis dels elements necessaris per confeccionar diversos beuratges, elixirs, solucions, coliris i xarops.

La quarta i darrera part va de la pàgina 402 a la 532 i està subdividida en catorze capítols. Tracta del problema de la higiene tant a nivell de la casa com personal, dels aliments, de la son, del treball i dels jocs i diversions.

En definitiva estem davant d'uns llibres basats en un recull de la saviesa acumulada per la pràctica terapèutica de segles enrere que Saurina recopila i classifica. Tot i que en la seva època ja estava superat avui són una font d'informació per a tots aquells interessats en l'estudi de les tècniques terapèutiques del passat.

NOTES

1. El títol complet és "Notas Terapéuticas ó sea Instrucciones a los Enfermeros para el uso de los misioneros de Fernando Póo y demás países de infieles, de los Señores sacerdotes encargados de Seminarios, Colegios hospicios, hospitales, Casas de Caridad y otros establecimientos". La primera edició és de 1892 i conté 512 pp. La segona és de 1894 i fou editada a Barcelona, Llibreria Montserrat i conté 744 pp.

2. De "La Medicina a domicilio ó sea Auxiliar de sanos, enfermos y enfermeros de cuerpo y alma por medio de remedios caseros" se'n van fer quatre edicions. La primera és del 1903, Imprenta i Litografia Josep Cunill Sala, amb 409 pp; la segona és del 1907 amb 294 pp.; la tercera no l'hem trobat, i la quarta és de 1920, amb 532 pp.